

PRELIMINARY NOTES ON THE PROBLEM OF THEODICY IN N. A. BERDYAEV⁹¹

Petyr Uzunov, assistant, PhD

Faculty of Social Sciences

Burgas State University Prof. Dr. Asen Zlatarov

Tel.: +359 897 946162

E-mail: peter_1972@abv.bg

Abstract: *The main guide lines for the interpretation of the problem of theodicy in Berdyaev's philosophy are discussed. Special attention is paid to the relation of normative ethics to the ethics of freedom, and it is shown that the problem of theodicy itself is caused precisely by the objectification of the norms of traditional ethical consciousness and its conflict with the consciousness of freedom as an absolute given of human nature. In connection with the theodicy, Berdyaev's vision of the new ethical knowledge, which is meant to enlighten being, is also revealed.*

Keywords: *ethics, theodicy, Genesis, Gnosticism, freedom, objectification*

ВЪВЕДЕНИЕ

Както е видно от самото заглавие, това са само предварителни бележки към Бердяевата интерпретация на проблема за теодицеята, което трябва и да обясни конспективността на последващото изложение. По същността си този проблем е един от централните във философията на Бердяев, но не поради обема от работи, посветени собствено на него, а поради това, че точно на базата на теодицеята се формират основополагащите му концепции в антропологията и етиката. Теодицеята е това, което определя „дневния ред“ в Бердяевата мисловност.

Етическото съзнание, изхождащо от концепцията за Бог като абсолютно добро и благо, винаги е изправено пред проблема за оправданието на този Абсолют с оглед на съществуващото, а често и тържествуващото в света зло. Религиозните етики се опитват да го разрешат, като отричат неговото субстанциално съществуване и го признават за липса или недостатъчност на добро, или го свързват със света на материята, видимия свят, или подчиняват необходимостта на съществуването му на божествени цели, които, макар и в голяма степен непонятни за човешкия разум, в крайна сметка ще доведат до всеобща хармония и победа над това зло.

Подобни теоретични конструкции обаче по никакъв начин не могат да „донесат утеха“ най-малкото поради конфликтността на техните заключения с изискването за справедливост – Достоевски прекрасно разкрива това в „Братя Карамазови“. Освен всичко друго, в тези теории се набива на очи и един антропологически минимализъм, акцентиращ върху поквареността и нищожността на човешката природа, който вече обрича самия въпрос за злото като нерешим от човешка гледна точка, т.е. провокира една пасивна позиция на нравственото съзнание. От човека се изисква да се осланя на помощ свише и да действа единствено в посока на отстраняване на последствията на падението на човешката природа. Цялата динамика и вътрешен драматизъм на отношението Бог – човек не може да се схване в рамките на подобен тип обяснения, а отношението между Бога и човека, между Твореца и твартата е в основата на проблема за злото, чийто произведен проблем е този за теодицеята. А както Бердяев отбелязва, етиката съществува единствено защото съществува проблемът за теодицеята (Berdyaev [4], 1994, р. 60). Самата етика е разглеждана от Бердяев като завършващата част на философията на духа, тя не може да бъде само познавателна дисциплина, а е в основата си нравствено-духовен акт и зов за нравствено преобразяване на живота

⁹¹ Докладът е представен пред секция „Езикознание, литературознание, история и философия“ на 64-тата научна конференция на Русенския университет „Ангел Кънчев“ и Съюза на учените-Русе на 17 октомври 2025 година с оригинално заглавие на български език: ПРЕДВАРИТЕЛНИ БЕЛЕЖКИ КЪМ ПРОБЛЕМА ЗА ТЕОДИЦЕЯТА ПРИ Н.А. БЕРДЯЕВ

(Berdyayev [4], 1994, p. 51-53). Това преобразяване е творчески акт на създаване на ценности отвъд приетите в нормативната, тираничната етика на закона, както я нарича руският философ.

Проблемът за теодицеята може да съществува единствено в полето на нормативната етика, която е от „отсамната страна“ и работи с категории, появили в процеса на обективация на етическото съзнание. Той обаче не може да бъде решен точно поради несъвършенството, фрагментарността на това съзнание, чуждо на трансценда отвъд, към автентичните ценности.

Безсилието на етиката на закона да се справи с проблема за теодицеята в исторически план нанася опустошителни последици върху европейското съзнание, което условно може да бъде определено като християнско. Парадоксалното в случая според Бердяев е, че проблемът за теодицеята в рамките на нормативната етика придобива характер на съдебен процес, в който едната страна е Бог. Така поставен, въпросът води до една морална непримиримост на етическото съзнание с концепциите на традиционната религиозна етика, на теистичното богословие и в крайна сметка резултатите са скептицизъм, агностицизъм и атеизъм (Berdyayev [1], 1927, p. 50).

Човекът е в плен на света, на хаоса, на разделението и враждата. Освобождаването от това некосмическо състояние може да стане единствено посредством движение в духа и опортюнистическо приспособяване към световната реалност (Berdyayev [5], 1994, p. 35).

В този контекст Бердяев разглежда и задачите на етиката, тя трябва да е етика на творчеството, създаващо новите ценности – етика отвъд доброто и злото, етика на антроподицеята.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Основният въпрос, който според Бердяев стои пред етиката, е за критерия за добро и зло и оттук за генеалогията на морала (Berdyayev [4], 1994, p. 53). Човекът е разсъдъчно същество, способно да различава и оценява; различието и оценката са тези способности, които го правят и нравствен субект. Проблемът, който обаче вълнува нашия мислител, е за същностните характеристики на етическото познание, осъществявано в този свят на фрагментарност и разпад, в който то не може да бъде битийно, а само символично; етическите ценности са обусловени психологически или чисто социално. Този символен характер на познанието вследствие на обективацията, на разцеплението между субекта и обекта, ражда и апориите в нормативната етика по отношение на теодицеята.

В цитираните вече „Размишления“ Бердяев отбелязва противоречията, пред които е изправена нормативната етика и опитите те да бъдат разрешени. Гностиците, по-специално Маркион, са тези, които са се опитали да дадат отговор на въпроса за произхода на злото, но са изпаднали в метафизически дуализъм. Тук етиката води до онтологията, злият свят може да бъде сътворен само от зъл бог (Berdyayev [1], 1927, p. 51-52). Въпреки това обаче Бердяев вижда в маркионизма едно разбиране на християнството като религия на Бога, любещ и страдащ, а не на закона, характеризиращ старозаветното откровение (Berdyayev [2], 1928, p. 119). Във връзка с отношението на Бердяев към гностицизма и по-специално към Маркион Синопски ще направя една препратка към студията на проф. Нина Димитрова „Бердяев, Шестов и европейски гностицизъм после Первой мировой войны“, в която освен класическият, се разглежда и позицията на Бердяев спрямо съвременния нему гностицизъм, чиито духовни рецидиви се откриват в духа на Ваймарска Германия, където той пристига след изселването си от Русия (Dimitrova, 2024, p. 11).

Тази препратка към гносиса насочва към познанието като основаващо различието и оценката, критерия за добро и зло. Интерпретацията на познанието като първичен акт на меоничната свобода при Бердяев е от изключително значение за разбирането на отношението човек – Бог, стоящо в основата на теодицеята и етиката въобще.

„Познанието се ражда от свободата, от тъмните недра на ирационалността“ (Berdyayev [4], 1994, p. 74), и тази тъмна, изначална свобода според Бердяев още със сътворяването си носи в себе си драмата на своето съществуване. Трагедията на живота е трагедията на познанието и тук Божественият Промисъл е в себежертвената, каритатна, както я нарича в „Размишленията“, любов, водеща до Боговъплъщението. Това е постановката за теодицеята на Бердяев, богооправдението в етиката на нормите звучи абсурдно, теодицеята не може да бъде разбрана статично от Божествената страна, както учи катафатическото, или, по бердяевски, обективираният богословие. Теодицеята

може да бъде неосмислена, защото това значи да я обективираме, а преживяна на върховете на апофатиката, на мистичното преживяване на драмата както в Божествения, така и в човешкия живот.

Етическото познание е най-горчивото, но именно защото в него се открива ценността и смисълът на живота, то трябва да бъде и най-безстрашното (Berdyayev [4], 1994, p. 51). В разсъжденията си относно източника на човешкото познание Бердяев разгръща своята етика в плана на фундаменталната онтология. Светът може да бъде разбран единствено в човека и чрез човека, човекът е вселенската, онтологична, космическа предпоставка (Berdyayev [5], 1994, p. 68).

Познанието се корени в първичната, предбитийна свобода, то е драматично по своя характер, болезнено, но това не е драмата на грехопадението при Шестов, от където според него започва рационалното, отчуждаващо от Бога познание. При Бердяев познанието е свободно лично откровение, то е творчески акт, излизащ извън „мира сега“ и създаващ ценности.

Грехопадението според Бердяев извисява човека, то е проявата на меоничната свобода, която се е съгласила с Божието творение и чрез това съгласие битието се е преплело с небитието, създаването на света от Бога-Творец е вторичен акт и от тази гледна точка може да се приеме, че Бог не е Творец на тази свобода, нейните корени са в Ungrund-a, от който се ражда и Светата Троица (Berdyayev [4], 1994, p. 62).

Форматът на настоящата работа не позволява да бъде разгледан проблемът за теогонията при Бердяев, който има пряко отношение към теодицеята, но в плана на мислите за превръщането на етиката във фундаментална онтология само ще кажа, че под теогония Бердяев не разбира раждането на бог, а разкриването му в отношенията с човека и света. Теогонията при руския философ е изключително сложен и доста обхванат въпрос, но за целта на настоящата работа предприемам един изключително пестелив подход като само отбелязвам, че теогоничните процеси разкриват драматизма на вътрешнобожествения живот.

Това, което прави Бердяев не толкова добре приет от ориентираната в традиционното православие руска интелигенция, е именно неговото схващане за драматизма на връзката между Бога и човека.

Академичното богословие според Бердяев гледа на Бог през призмата на обективацията; този статичен монотеизъм се корени в усвоеното от християнството антично философско наследство. Въпросният възглед за Бог е продукт на рационализирането на Божественото битие основно на базата на Аристотелевата философия, като такава тенденция се прокарва през схоластиката (и главно през св. Тома от Аквино) и в съвременното западно богословие. Традиционното православно богословие също не прави изключение. В своята философска автобиография Бердяев отбелязва, че съвременните православни теолози влагат във византийските отци на църквата идеи, които не могат да се открият при тях (Berdyayev [3], 1993, p. 188).

Историческото християнство и отгук официалното богословие е екзотерично, то е обективизирано по своята същност и не може да схване Бог като тайнствена актуална безкрайност, предполагаща божественост в самия човек, а го разглежда в застиналите схоластичните категории на *actus purus*, които полагат Бог като външна за човека онтологична реалност, предполагаща отчужденост на човешката природа. Този статичен, отвлечен монотеизъм не само че не е в състояние да отговори на човешките търсения и стремежи към Бога, но за Бердяев категорично е форма на идолопоклонство (Berdyayev [7], 2006, p. 25-26).

Вече посочих, че точно драматизмът на отношенията между Бога и човека е основополагащ в Бердяевото схващане за теодицеята, а отвлеченият монизъм на традиционното богословие може на етическо ниво да доведе само до атеизъм – не толкова като отричане на Бог, а като богопротивене.

Човекът има нужда от Бог, но Бог също има нужда от човека и в този план на взаимния стремеж на двете страни Бердяев разглежда и теодицеята. Бог не може да бъде отговорен за злото в света, то е продукт от действието в битието на меоничната свобода. Бог Творец (Отец) е всемогъщ над битието, но не и над тази тъмна, изначална, безосновна, предбитийна свобода. Бог отправя зов към човека, но му отговаря именно тя, свободата, над която Той няма власт.

Тогава идва и теогоничният момент – Бог се явява като Изкупител и Спасител; като Бог Син Той слиза в бездната, в Ungrund-a, в нищото и побеждава злата свобода, но без да я унищожава, а

само като я просветлява, това е смисълът на Божествената жертва, осъществена в Лицето на Богочовека (Berdyayev [4], 1994, p. 62-63).

Тайната на Богочовека е тайна на апофатизма и мистиката, тя не може да бъде изразена на езика на обективизиращия разум. В Лицето на Богочовека Бог се ражда в човека, но и човекът в Бога, Божественият Ерос вече получава отговор в своя копнеж към изгубения ближен. Така теодицеята всъщност „защитава Бога от човешките понятия за него, от клеветата отправена срещу него“ (Berdyayev [4], 1994, p. 84).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Макар и не експлицитно показано, теодицеята е един от проблемните центрове във философията на Бердяев, около който се формират основните въпроси на етиката, а и на цялостната му антропологична концепция. Невъзможността за богооправдание в падналият свят на тържествувашото зло налага спасението да се търси в трансценда отвъд, в преодоляването на необходимостта в царството на Духа, което е и полето на свободата. Това са задачите на новата етика, която като носител на творческия заряд, чрез противостоене на света е призвана нравствено да просветли битието „отвътре“. На чисто онтологично ниво в една есхатологична перспектива тя е призвана да възстанови единството на битието, преминало през драмата на дуализма.

REFERENCES

- [1] Berdyayev, N., 1927. From Reflections on Theodicy. Magazine Put, N 7, Paris (**Оригинално заглавие:** Бердяев, Н., 1927. Из размышлений о теодицее. Сп. Путь, N 7, Париж).
 - [2] Berdyayev, N., 1928. Marcionism. Magazine Put, N 12, Paris (**Оригинално заглавие:** Бердяев, Н., 1928. Маркионизм. Сп. Путь, N 12, Париж).
 - [3] Berdyayev, N., 1993. Self-Knowledge. Sofia: Hristo Botev Publishing House (**Оригинално заглавие:** Бердяев, Н., 1993. Самопознанието. София: Издателство „Христо Ботев“).
 - [4] Berdyayev, N., 1994. The Destiny of Man. Sofia: St. Kliment Ohridski University Press (**Оригинално заглавие:** Бердяев, Н., 1994. Предназначението на човека. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“).
 - [5] Berdyayev, N., 1994. The Meaning of Creativity. Sofia: St. Kliment Ohridski University Press (**Оригинално заглавие:** Бердяев, Н., 1994. Смисълът на творчеството. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“).
 - [6] Berdyayev, N., 2006. Philosophy of the Free Spirit. – In: Berdyayev, N. Works in Six Volumes, vol. 5. Sofia: Zakhary Stoyanov Publishing House (**Оригинално заглавие:** Бердяев, Н., 2006. Философия на свободния дух. – В: Бердяев, Н. Съчинения в шест тома, т. 5. София: Издателство „Захарий Стоянов“).
 - [7] Berdyayev, N., 2006. The Kingdom of the Spirit and the Kingdom of Caesar. In: Berdyayev, N. Works in six volumes, Vol. 5. Sofia: Zakhary Stoyanov Publishing House (**Оригинално заглавие:** Бердяев, Н., 2006. Царството на Духа и царството на Кесаря. – В: Бердяев, Н. Съчинения в шест тома, т. 5, София: Издателство „Захарий Стоянов“).
- Dimitrova, N., 2024. “N. Berdyayev. Shestov and European Gnosticism after the First World War” in “I Was Looking for Truth”, St. Petersburg: Publishing House of the Russian Christian Humanitarian Academy F.M. Dostoevsky (**Оригинално заглавие:** Димитрова, Н., 2024. „Н. Бердяев. Шестов и европейският гностицизъм после Первой мировой войны“ в „Я искал истины“. Санкт-Петербург: Издательство Русской христианской гуманитарной академии имени Ф. М. Достоевского).